

רחיצת כל גופו ביום טוב

שאלה: האם מותר להתקלח ביו"ט?

הרב ישי סמואל

ראש כולל הלכה

ראשי פרקים:

חימום מים ביו"ט לצורך רחיצת גופו

רחיצה במים שהוחמו מערב יו"ט

מה נחשב דבר השווה לכל נפש

שימוש במתקני מים חשמליים (בוילר ומיחם) ודוד שמש ביו"ט

גזירת מרחצאות בימינו

הלכה למעשה

חימום מים ביו"ט לצורך רחיצת גופו

במשנה בביצה (כא, ב) נחלקו ב"ש וב"ה האם מותר לחמם מים לרחיצה ביו"ט:

בית שמאי אומרים: לא יחם אדם חמין לרגליו אלא אם כן ראויין לשתייה, ובית הלל מתירין.

ובמשנה במסכת שבת (לה, ב) במעשה שעשו אנשי טבריה, שחיממו מים בשבת ע"י העברת סילון מים צוננים בחמי טבריה, ואסרו להם חכמים את השימוש במים לרחיצה ביו"ט:

מעשה שעשו אנשי טבריה והביאו סילון של צונן לתוך אמה של חמין, אמרו להם חכמים: אם בשבת - כחמין שהוחמו בשבת, ואסורין ברחיצה ובשתייה. אם ביום טוב - כחמין שהוחמו ביום טוב, ואסורין ברחיצה ומותרין בשתייה.

ובטעם האיסור נחלקו הראשונים. התוס' (ד"ה "לא יחם") כתבו שרחיצת כל גופו אסורה מפני שהיא איננה דבר השווה לכל נפש, ואילו רחיצת פניו ידיו ורגליו הותרה מפני שהינה דבר השווה לכל נפש:

ב"ה מתירין ודוקא לרגליו אבל לכל גופו מודה דאסור, דדבר השווה לכל נפש בעינן וזה אינו ראוי אלא לבני אדם מעונגין. אבל ידיו ורגליו שווה לכל נפש.

אמנם ברי"ף וברמב"ם לא הוזכר טעם זה כלל, ולשיטתם טעם איסור חימום מים ביו"ט הוא משום גזירת מרחצאות, כפי שגזרו בשבת. וזו לשון הרמב"ם (הל' יום טוב א, טז):

רחיצה וסיכה הרי הן בכלל אכילה ושתייה, ועושין אותן ביום טוב, שנאמר: "אך אשר יאכל לכל נפש" - לכל שצריך הגוף, לפיכך מחמין חמין ביום טוב ורוחץ בהן פניו ידיו ורגליו, אבל כל גופו אסור משום גזירת מרחץ, וחמין שהוחמו מערב יום טוב רוחץ בהן כל גופו ביום טוב, שלא גזרו על דבר זה אלא בשבת בלבד.

וכבר תמה הערוך השולחן (תצה, יט) על שיטת הרמב"ם:

ודע שיש לי תמיה רבה על הרמב"ם שהשמיט בהלכות יום טוב הדין דבעינן דבר השווה לכל נפש ובכתובות ז'. מפורש להדיא דאיסור מוגמר הוא משום דבעינן דבר השווה לכל נפש. וכן פירשו רש"י והר"ן על איסור דמוגמר במשנה דביצה (כב, ב) וכן במשנה דשם (כא, ב) באיסור לחמם חמים לרחיצת כל גופו כתבו התוס' (בד"ה "לא") דטעם האיסור הוא משום דאינו שווה לכל נפש אלא למעונגין. והרמב"ם בפ"א דין ט"ז כתב בטעם האיסור להחם חמין בשביל רחיצת כל גופו

מטעם גזירת מרחצאות ע"ש. וכן מבואר מדברי הרי"ף שם שכתב דהאיסור הוא משום גזירה ע"ש. ובטעמא דמוגמר כתב הרמב"ם בפ"ד דין ו' הטעם משום מכבה, דבעת שנותן המוגמר על הגחלים מכבה האש ובשום מקום לא הזכיר טעם השהיה לכל נפש.

רחיצה במים שהוחמו מערב יו"ט

בגמ' (שבת מ, א) נחלקו רב ושמואל לגבי רחיצה בשבת במים חמים שהוחמו מערב שבת:

אתמר: חמין שהוחמו מערב שבת; רב אמר: למחר רוחץ בהן כל גופו אבר אבר, ושמואל אמר: לא התירו לרחוץ אלא פניו ידיו ורגליו.

תניא כוותיה דשמואל: חמין שהוחמו מערב שבת, למחר רוחץ בהן פניו ידיו ורגליו, אבל לא כל גופו אבר אבר, ואין צריך לומר חמין שהוחמו ביום טוב.

מדברי הגמרא נראה שיש חילוק בין שבת ליו"ט, שבשבת אסרו לרחוץ אף בחמין שהוחמו מערב שבת, ואילו ביו"ט אסרו לרחוץ רק בחמין שהוחמו ביו"ט, בעוד לא אסרו לרחוץ במים שהוחמו מערב יו"ט. מכל מקום יש ראשונים שכתבו שכשם שגזרו בשבת על רחיצה במים שהוחמו מערב שבת שמא יעבור על איסור שאורייתא ויחמם מים בשבת, כך גזרו גם ביו"ט לאסור רחיצת כל גופו במים שהוחמו מערב יו"ט, שמא יחמם מים ביו"ט, דבר האסור מדאורייתא. כך למשל פסק הרא"ש (שבת ג, סי' ז) והוכיח את דבריו מהברייתא:

ואלו הגזירות היו אף ביום טוב. דהא ברייתא ביום טוב איירי, דקתני מעשה במרחץ של בני ברק שפקקו נקביו מערב יום טוב ועלה קמסיק משרבו עוברי עבירה ומייתי מהא דריב"ל בתחלה היו רוחצין בחמין שהוחמו מערב שבת אלמא דעל שבת ויו"ט גזרו כאחד ומוזה דקדק ריב"א דאסור לעשות הבערה מן התורה בשביל רחיצה דאל"כ לא היו גוזרין על הזיעה ביום טוב אף על גב דהבערה בשביל זיעה מותרת מן התורה כדמוכח במסכת יום טוב (דף לב) דאפילו לעשות פחמין למוסרין לאוליידין מן התורה מותר והיה ריב"א נותן טעם לדבר לפי שהרחיצה אינה שוה לכל נפש שאינה אלא להתענג הלכך אסורה כמו מוגמר דאסר מהאי טעמא בפ' קמא דכתובות (דף ז א) אבל זיעה שוה היא לכל נפש שאינה להתענג אלא לבריאות והא דתניא מרחץ שפקקו נקביו מערב יום טוב למחר נכנס ומזיע הוא הדין בלא פקקו נמי אפילו הוסק בו ביום שרי להזיע אלא משום איסור רחיצה תנא ליה דאע"ג דהוסק מערב יום טוב אסור לרחוץ.

אולם רוב הראשונים כתבו שאיסור חימום מים לרחיצת כל גופו ביו"ט אינו אלא מדרבנן, ולכן מותר לרחוץ במים שהוחמו מערב יו"ט. וכן פסקו הרי"ף והרמב"ם. וז"ל הרי"ף (ביצה יא, א מדפי הרי"ף):

ולענין רחיצה ביום טוב בחמין שהוחמו מעיו"ט, חזינן לגאון דקא כתב הכי, דההיא דאמרינן לא ירחץ אדם כל גופו בשבת בחמין שהוחמו מע"ש, דוקא בשבת אבל ביום טוב שרי לרחוץ כל גופו בחמין שהוחמו מעיו"ט, דלאו דבר שחייבין עליו משום שבות ולא משום רשות ולא משום מצוה היא, אלא גזירה היא, וכי גזרי בשבת אבל ביום טוב לא.

כלומר, לדעת הרי"ף מותר לחמם מים ביו"ט דווקא לצורך רחיצת פניו ידיו ורגליו, ולא לצורך רחיצת כל גופו, ועם זאת, רחיצת כל גופו ביו"ט מותרת במים שהוחמו מערב יו"ט, ואע"פ שבשבת אסורה משום גזירת מרחצאות שמא יחמם מים בשבת, ביו"ט לא גזרו. כך פוסק השו"ע (או"ח תקיא, ב):

מותר להחם ביו"ט מים לרחוץ ידיו אבל לא כל גופו, אפילו אינו רוחצו בבת אחת.

אבל במים שהוחמו מעיו"ט, מותר לרחוץ כל גופו אפילו כאחד; מיהו דוקא חוץ למרחץ, אבל במרחץ אסור.

הגה: ויש אוסרים בכל ענין, וכן נוהגין. (טור והרא"ש).

ועל דברי הרמ"א כתב המשנה ברורה (סקי"ח):

ויש אוסרין בכל ענין - דס"ל דאין חילוק בין שבת ליו"ט ואסרו רחיצה ביום טוב כמו בשבת. [ודוקא כל גופו כאחד אבל אבר אבר לכו"ע מותר לרחוץ] ואפילו להשתטף באותן חמין אסור לדעה זו. ועיין בא"ר שכתב דרוב הפוסקים ס"ל כדעה ראשונה אלא שנוהגין לאסור ואין לשנות המנהג.

נמצאו למדים, שאף לדעת המחמירים יש קולא ביו"ט להתיר לרחוץ כל גופו אבר אבר, דבר האסור בשבת. אבל הוסיף המשנה ברורה שאע"פ שרוב הפוסקים התירו לרחוץ ביו"ט במים חמים שהוחמו מערב יו"ט, מכל מקום נהגו לאסור, ואין לשנות.

מה נחשב דבר השווה לכל נפש

כפי שראינו, לדעת התוס' האיסור לחמם מים לרחיצת כל גופו הוא משום שהדבר אינו שווה לכל נפש. ויש לברר האם הגדרה זו עשויה להשתנות על פי העתים, ובימינו שבכל בית מצויה מקלחת, ורוב בני אדם נוהגים לרחוץ כל גופם בכל יום, שמא רחיצת כל הגוף תוגדר כדבר השווה לכל נפש.

מצאנו שאלה זו לגבי עשיית מוגמר, דהיינו פיזור מיני בשמים על הגחלים כדי שיהיה ריח טוב בבית או בכלים. השו"ע בסיומן ד' כתב שאסור לעשות מוגמר, וביאר במשנה ברורה שטעם הדבר הוא משום שאינו שווה לכל נפש. ובביאור הלכה (ד"ה "אין עושין") כתב בעניין עישון ביו"ט שנחלקו הפוסקים בדבר, ומחלוקתם תלויה בשאלה האם בימינו הדבר שווה לכל נפש:

ולענין עישון ביום טוב יש דעות בפוסקים והובאו באחרונים יש מהן שאוסרין משום דהבערה זו אינו שווה בכל נפש כמו מוגמר, וגם דמצוי בו כיבוי כשמדליק ע"י נייר או גחלת ומשליכם כדרכו בחול, והרבה מקילין ועיקר טעם כולם משום דעכשיו שהרבה רגילין בזה נעשה שווה בכל נפש.

אם כן, ראינו שיתכן שהדין ישתנה בהתאם למציאות המשתנה. ושווה "לכל" נפש - לאו דווקא הוא, אלא כל שהרבה אנשים רגילים בזה, הרי זה בגדר שווה לכל נפש. ועיין בשמירת שבת כהלכתה (יד, הערה כא) ששאל מדוע בימינו נאסור מקלחת משום שאיננה שווה לכל נפש, הרי לרוב המוחלט של בני האדם יש חדר אמבטיה בביתם? ועוד שאל, הרי כיום חימום המים נעשה בדוד, והוא משמש גם לרחיצת פניו ידיו ורגליו שלכו"ע מותרת, וכן משמש לשטיפת הכלים המותרת, וא"כ לא שייך לאסור חימום מים וגזירת מרחצאות לא שייכת בדבר.

שימוש במתקני מים חשמליים (בוילר ומיחם) ודוד שמש ביו"ט

כפי שהזכרנו מותר לחמם מים ביו"ט לצורך רחיצת פניו ורגליו, ולכן יהיה מותר לחמם אף על גבי האש וע"י דוד החשמל אפי' בזמן שהוא פועל. ואף שבשעה שמוציא מים, נכנסים לדוד מים קרים, וייתכן שיידלק גוף החימום, אין איסור בדבר משום שנעשה בדרך של גרמא וכלל אינו מתכוון לכך, וגם אינו פסיק רישא, שהרי יתכן שפותח את המים בזמן שגוף החימום כבר עובד ורק ממשיך את פעולתו. אבל במתקני חימום ע"י גז, שפתיחת ברז המים החמים גורמת להפעלת הבעירה וחימום המים, וסגירת הברז גורמת לכיבוי, יש לאסור השימוש. ובמים של דוד שמש, לכו"ע מותר להשתמש ביו"ט.

גזירת מרחצאות בימינו

גזרו חכמים שלא ירחץ אדם כל גופו בשבת בין במים שהוחמו בשבת ובין במים שהוחמו מערב שבת. גזירה זו נקראת "גזרת מרחצאות", וטעם הגזירה הוא משום שהיו הבלנים מחממים מים באיסור בשבת, וכתב הביאור הלכה שבמקום צער יהיה מותר לרחוץ במים שהוחמו בהיתר וכך פסק בשמירת שבת כהלכתה (יד, א):

מי שרגיל לרחוץ את כל גופו כולו מדי יום ביומו ומצטער הרבה אם אינו עושה כן מותר לו לרחוץ את כל גופו בשבת והוא שירחצו במים שהוחמו מערב שבת, ויזהר שלא יבוא לידי סחיטת השערות.

הלכה למעשה

מים שמתחממים ע"י דוד שמש וכן בדוד חשמלי שנידלק ע"י שעון - נחשבים כמים שהוחמו מערב יו"ט (שש"כ יד, ג). לכן, לדעת הפוסקים כשו"ע יהיה מותר ביו"ט לרחוץ בהם כל גופו, ואילו לפוסקים כרמ"א יהיה מותר לרחוץ בהם כל גופו רק איבר איבר ולא בבת אחת. אבל כיום, שכל בני האדם נוהגים לרחוץ את כל גופם בכל יום, והדבר נעשה במקלחת הביתית ולא במרחץ, אנו נחשבים כאסטניסים לגבי רחצה, וכאמור גזרת מרחצאות לא נגזרה במקום צער. לכן, בראש השנה או ביו"ט הסמוך לשבת מותר לרחוץ את כל גופו אף לדעת האשכנזים, ויקפיד שלא יסחוט.